

Derleme

DÜŞÜK SOSYO- EKONOMİK DÜZEYDEKİ ÇOCUKLARA YÖNELİK ERKEN MÜDAHALE YAKLAŞIMLARI: DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN UYGULAMALAR

Early Intervention Programs for Children from Low Socio-economic Status: Implications from the World and Turkey

Gözde AKOĞLU*
R. Fırat ŐİPAL**

*Arő. Gör., Hacettepe Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Çocuk Gelişimi Bölümü

** Dr., Hacettepe Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Çocuk Gelişimi Bölümü

ÖZET

Erken müdahale ve destek programları, 0–8 yaş arasında gelişimsel yetersizlikleri olan

veya gelişimleri risk altında olan çocukların gelişim ve öğrenmelerini destekleyerek, fiziksel, bilişsel, duygusal sınırlılıklar ve kaynak sınırlılıklarının etkilerini en aza indirmeyi ya da bu sınırlılıkları önlemeyi amaçlayan programlardır. Risk altında olduğu düşünülen çocuklara yönelik erken müdahale programları, çocukların gelişimlerinin, içinde buldukları çevrenin özellikleri ile ilişkili olduğunu vurgular. Özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların içinde buldukları çevresel koşullar uygun şekilde düzenlendiğinde, gelişimsel yetersizliklerin etkileri azaltılabilmekte, olası yetersizliklerin önüne geçilebilmektedir. Bu yazıda, gelişimi sosyo-ekonomik yetersizlikler nedeniyle risk altında bulunan çocuklara yönelik Türkiye'de ve dünyanın farklı yerlerinde uygulanan erken müdahale programları ve bu programların kısa ve uzun dönemli etkileri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Erken çocukluk dönemi, Erken müdahale, Sosyo-ekonomik yetersizlikler, Risk altındaki çocuklar*

ABSTRACT

Early intervention programs support the development and learning of children aged 0 to 8 and has developmental deficiencies or has their development process under risk, and aim to reduce the effects of physical, mental and emotional limitations and resource limitations to a minimum or to prevent such limitations. The early intervention programs towards the children that are considered to be under risk underline that the development of children is related with the environmental conditions they have. Particularly when the environmental conditions of children at low socio-economic level are arranged suitably, the effects of developmental deficiencies can be reduced and possible limitations can be prevented. This article reviews the literature to examine early intervention programs implemented in Turkey and in various parts

of the world towards the children, whose development is under risk because of socio-economic limitations and the short and long term effects of such programs.

Key Words: *Early childhood, early intervention, socio-economic limitations, children at risk*

GİRİŞ

İnsan gelişiminin, yaşamın erken dönemlerinde başlaması, erken çocukluk dönemi müdahale programlarının çıkış noktasını oluşturur. Bu dönemde gelişimsel olarak desteklenen çocukların gelecekteki yaşamlarında sosyal yaşama katılımında daha başarılı oldukları çeşitli araştırmalar ile ortaya konulmuştur (Rolnick & Grunewald, 2007). Dolayısıyla erken dönemde sağlanan deneyimlerin niteliği ile çocukların gelecek yaşantıları arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Birçok ülkede, çocukların gelişimsel olarak kritik öneme sahip olan dönemlerde desteklenmesini hedefleyen erken müdahale programları geliştirilmiştir. Erken müdahale programları, genel olarak 0–8 yaş arasında gelişimsel yetersizlikleri olan veya gelişimleri risk altında olan çocukların gelişim ve öğrenmelerini destekleyerek, fiziksel, bilişsel, duygusal sınırlılıklar ve kaynak sınırlılıklarının etkilerini en aza indirmeyi ya da bu sınırlılıkları önlemeyi amaçlayan programlardır (Blackman, 2002; Widerstrom, Mowder & Sandall, 1997).

Erken müdahale yaklaşımları temel olarak 3 varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlardan ilki, “eksikliklere (deficit)” odaklanır ve organizmanın gelişiminde kritik dönemlerde sağlanan deneyimlerin etkili olduğunu vurgular. Bu varsayıma göre, özellikle düşük

sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklara öğrenmeye yönelik yeteri kadar deneyim sağlanmazsa gelişimsel eksiklikler oluşacaktır. İkinci varsayım, birçok erken müdahale araştırmasının temelini oluşturan “aşılama/önleme” ye odaklanır. Alanyazında bu varsayım çoğunlukla “kartopu etkisi” (snowball effect) ile birlikte ele alınır. Bu varsayıma göre, çocuğun yaşamındaki yoğun deneyimler süregelen ve yığılımlı bir etki meydana getirmektedir. Üçüncü varsayım ise, günümüzde de oldukça ilgi gören, “çevresel değişiklik” varsayımdır. Bu varsayıma göre, sadece çocuğa yapılan eğitimler ile anlamlı bir etki elde edilmesi mümkün değildir. Çocuğun yaşantısında değişiklik meydana getirebilmek için, toplumun ve ailenin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ekolojik sistem teorisinin temelini oluşturan bu varsayım, erken müdahale yaklaşımlarında aile katılımının ve toplumsal desteğin önemini vurgulamaktadır (McBride, 1989).

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılarak, bu yazıda, gelişimi sosyo-ekonomik yetersizlikler nedeniyle çevresel olarak risk altında bulunan çocuklara yönelik erken müdahale programları ve bu programların kısa ve uzun dönemli etkileri incelenecektir.

Sosyo-ekonomik Yetersizliklerin Gelişim Üzerindeki Etkileri

Risk altında olduğu düşünülen çocuklara yönelik erken müdahale programları, çocukların gelişimlerinin içinde buldukları çevrenin özellikleri ile ilişkili olduğunu vurgular. Çocukların içinde buldukları çevresel koşullar uygun şekilde düzenlendiğinde, mevcut gelişimsel yetersizliklerin etkileri azaltılabilmekte, olası yetersizliklerin önüne

geçilebilmektedir. Risk grubunda yer alan çocuklara yönelik eğitim programlarının bu yönü “önleyici bir yaklaşımın” varlığına işaret etmektedir. Widstrom, Mowder ve Sandall'a göre (1997), önleyici eğitim programları amaçlarına göre genel olarak üç şekilde tanımlanmaktadır:

1. Birincil önleme programları: Yeni bir yetersizlik durumunun oluşmasını engellemek ve belli bir problem durumuna karşı koruyucu becerileri ve yeterlilikleri inşa etmek.
2. İkincil önleme programları: Yetersizliğin başlangıcına ilişkin belirtiler gösteren ancak, henüz güçlük yaşamayan bebekleri hedefler.
3. Üçüncü derece önleme programları: Yetersizlik yaşayan bireylere yönelik, yetersizliğin etkilerini azaltmayı ve toplumsal yaşama katılmalarını sağlayıcı rehabilitasyon hizmetleri sunar.

Düşük sosyo-ekonomik düzeyin gelişim üzerindeki etkileri alanyazında, kısa ve uzun dönemli sonuçları yönünden ele alınmıştır. Yoksulluk içinde bulunan ya da yoksulluk sınırında yaşayan çocukların evlerindeki yaşam kalitelerinin, besinlere, sağlık hizmetlerine ve eğitim olanaklarına ulaşmalarının içinde buldukları sosyo-ekonomik yetersizliklerden etkilenebileceği belirtilmiştir. Sherman, düşük sosyo-ekonomik düzeyde bulunan çocukların ailesel stres, ebeveyn depresyonu ve tıbbi problemler gibi risk faktörleri ile karşılaşma ve bu risk faktörlerinden etkilenme sıklıklarının ve oranlarının, yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki aileler ve çocuklarından daha fazla olduğuna dikkat çekmiştir (Ruffolo, Evans & Lukens, 2003).

Alanyazında yer alan kuramsal ve uygulamalı birçok araştırma, sosyo-ekonomik açıdan risk altında bulunan çocukların gelişimlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak çevresel faktörlerden etkilendiğini göstermektedir (Locke, Ginsborg & Peers, 2002; Lunenburg, 2000; Ramey, Campbell, Burchinal, Skinner, Gardner & Ramey, 2000). Séguin, Xu, Potvin, Zunzunegui & Frohlich (2003) tarafından yapılan bir araştırmada, çocukların yaşadıkları sağlık problemleri ile aile gelirinin ilişkili olduğu bulunmuştur. Sağlık ve sosyo-ekonomik düzey arasındaki ilişkiye dikkat çeken bu bulgu, sosyo-ekonomik özelliklerden kaynaklanan yetersizliklerin, büyümenin ötesinde, gelişim alanları üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Yaşamın gelişim açısından kritik öneme sahip erken dönemlerinde karşılaşılan sosyo-ekonomik yetersizlikler, beraberinde yetersiz beslenmeyi ve tıbbi bakım olanaklarından yeteri kadar yararlanamamayı getirecektir. Özellikle beyin gelişimi açısından önemli olan yaşamın ilk yıllarında yaşanan bu yetersizliklerin bir sonucu olarak, gelecekte fiziksel, bilişsel, dil ve sosyal gelişim alanlarında yetersizliklerin ortaya çıkma olasılığı da artabilecektir. Gelişim alanlarının birbirleriyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Var olan bu ilişkinin yığılımlı bir etki yarattığı düşünüldüğünde sosyo-ekonomik yetersizlikler ve sağlık problemleri arasındaki ilişkiye işaret eden bu bulgunun önemi daha iyi anlaşılabilir. Özellikle doğum öncesinde düşük nitelikli tıbbi bakım, düşük doğum ağırlığı, fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimdeki gecikmeler, okulu bırakma, ergenlik döneminde gebelik ve işsizlik gibi durumlarla karşılaşılmasının çocuğun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar ile ilişkili olduğu

belirtilmiştir (Ryan, McCall, Robinson, Groark, Mulvey& Plemons, 2002).

Dünyada Farklı Erken Müdahale Yaklaşımları

Erken çocukluk döneminde düşük sosyo-ekonomik düzeyde yaşayan çocuklar ve ailelerinin gereksinimleri, içinde buldukları çevrenin özelliklerine ve çevresel özelliklerin aile üzerinde yarattığı etkiye göre değişiklik göstermektedir. Çocukların ve ailelerin gereksinimlerinin en üst düzeyde karşılanması ile çocuğun gelişiminin mümkün olan en uygun şekilde desteklenmesi, geliştirilen eğitim programlarının ortak amacını oluşturmakla birlikte, eğitim programlarında kullanılan yöntemler ve yaklaşımlar ailelerin ve çocukların gereksinimlerine göre farklılaşmaktadır. Erken çocukluk döneminde sosyo-ekonomik özellikler nedeniyle risk altında bulunan çocukların gelişimlerini desteklemeyi hedefleyen programlar, eve ya da merkeze dayalı olarak yürütülmekle birlikte, bu program yaklaşımlarının bir kısmı doğrudan çocuğa odaklanırken, bir kısmı da anne ve/veya diğer aile bireyleri ile etkileşimde bulunarak risk altındaki çocuğun gelişimini dolaylı olarak desteklemeyi amaçlamaktadır.

Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki aileler ve çocuklarına yönelik erken müdahale programlarının tarihsel gelişimi incelendiğinde 1960'lı yıllardan günümüze kadar çeşitli eğitim programlarının geliştirildiği görülmektedir. İlk eğitim programları çoğunlukla, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklara başarılı bir okul yaşantısı için gerekli olan sosyal becerileri kazandırmayı ve gerekli akademik araçları sağlamayı amaçlamıştır.

Head Start programı, bilinen ilk erken müdahale programlarından biri olmakla birlikte, en kapsamlı erken müdahale programlarının başında gelmektedir. Program, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler ile ebeveyn katılımını vurgulamaktadır. Headstart programının öncelikli amacı, yoksulluk nedeniyle oluşan geçmişin olumsuz etkisini silmek ve ileriki yıllarda bu etkinin görülmesini önlemek olarak belirlenmiştir. İlk yılında dörtle beş yaş arasındaki 561.000 yoksul çocuğa sekiz haftalık bir yaz eğitimi olarak başlayan program, günümüzde % 80'i devlet ve % 20'si toplum destekli olarak yürütülen, 1400'ün üzerinde sivil toplum kuruluşu tarafından yönetilen ve her yıl 800000'nin üzerinde çocuğa sosyal hizmetler, besin ve sağlık hizmetleri ile ailelerine destek hizmetler sunan bir programa dönüşmüştür (Marcon, 2000). Ayrıca, 1995'te düşük gelirli ailelerin farklı gereksinimlerine cevap vermek, doğumdan üç yaşına kadar bebeklerin ve çocukların sağlıklı gelişimleri ile büyümelerini sağlamak amacıyla Erken Head Start Programları oluşturulmuş ve böylece Headstart programları, sıfır-beş yaş arası çocuklarla anne adaylarını kapsamıştır. Erken Headstart programı, 1996 yılında 68 program ve 500 anne adayı ile üç yaşın altında çocuğu olan aileye hizmet verirken, günümüzde tüm ABD eyaletlerinde 62.000 çocuğun katıldığı 708 program ile yürütülmektedir (Peterson ve diğerleri, 2004). Head Start programı, günümüzde de farklı yaklaşımlarla desteklenerek dünyanın farklı yerlerinde, farklı toplumlar üzerinde erken çocukluk dönemini desteklemek amacıyla tek başına ya da diğer erken müdahale programları ile birlikte, gerek sosyo-ekonomik açıdan risk altında bulunan, gerek özel gereksinimli çocuklar

ve aileleri için sıklıkla kullanılmakta ve etkileri arařtırılmaktadır. Head Start programına iliřkin bazı çalıřmalar, dūřuk sosyo-ekonomik dūzeydeki gruplar için gūlū sonuçlar elde edildiđini gōstermiřtir (Ou & Reynolds, 2006). Geliřim alanlarının kapsamlı olarak desteklenmesini amaçlayan Head Start uygulamaları kendisinden sonraki kuramsal ve uygulamalı birçok erken mūdahale programına rehberlik etmesi bakımından önem tařımaktadır.

Yaygın olarak bilinen bir diđer erken mūdahale programı "*High/ Scope Perry Okulöncesi Projesi*"dir. High/ Scope Perry Okulöncesi Projesi dūřuk sosyo-ekonomik dūzeydeki  ve dōrt yařlarındaki çocuklara uygulanan eđitimin etkilerini deđerlendirmek amacıyla yaklařık olarak 30 yıl boyunca devam etmiřtir. Bařlangıçta, sosyal yönden dezavantajlı okulöncesi dönemdeki çocuklara odaklanan yaklařım gūnūmūzde, erken çocukluk döneminin tamamını kapsamaktadır. Yetiřkinler, çevreyi dūzenleyerek ve gūnlük rutinler hazırlayarak, destekleyici bir sosyal iklim yaratarak, çocukların aktif öđrenme yařantılarını, amaçlı etkinliklerini, problem çözme becerilerini, sōzel ifadelerini, kūk ve būyk grup deneyimlerini teřvik ederek ocuk gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Projeden elde edilen uzun dönemli kazanımlar, okulöncesi eđitimden yararlanan çocukların gelecekte daha yüksek okul bařarısı gōsterdiklerini ortaya koymuř ve ek olarak, bu programdan destek alan çocukların ileriki yıllarda üniversiteyi bitirme oranlarının da programdan yararlanmayanlara gōre daha yüksek olduđu saptanmıřtır (Fontaine, Torre & Grafwallner, 2006; Ruffolo, Evans & Lukens, 2003; Lunenberg, 2000).

Proje, yüksek nitelikli ve etkin öğrenmeye olanak tanıyan okulöncesi programlarının, çocukların sosyo-ekonomik özelliklerden kaynaklanan olumsuzlukları azaltmalarına ve yüksek akademik başarı kazanmalarına yardımcı olduğunu kanıtlanması ve bu ynūyle erken mūdahalenin uzun dönemli etkilerine dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır.

Boylamsal etkileri incelenen bir başka erken mūdahale projesi ise, Carolina Abecedarian Projesidir. Proje kapsamında, dūřuk sosyo-ekonomik dūzeydeki ailelerden gelen ve doğumdan beř yaşına kadar yüksek kalitede ve tam zamanlı bakım alan çocukların, 21 yaşındaki zeka puanları llmūřtur. Programa katılan çocukların zeka puanları, okuma ve matematik alanındaki akademik başarı ve yüksek öğrenime devam etme oranları, bu programda yer almayan çocuktan daha yüksek bulunmuştur. Bir erken mūdahale programı olarak Carolina Abecedarian Projesi de uzun dönemli sonuçları açısından önem taşımaktadır (Fontaine, Torre & Grafwallner, 2006; Fontaine, Torre, Grafwallner & Underhill, 2006; Ou & Reynolds, 2006; Bagby, Rudd & Woods, 2005; Ruffolo, Evans & Lukens, 2003; Wallace, 2001). Abecedarian Projesinin yüksek risk altındaki çocuklar ve ailelerine yönelik olarak pediatrik bakım, erken çocukluk dönemi eğitimi ve aile destek programları sağlamak konusundaki etkililiğinin incelendiği deneysel bir araştırmadan elde edilen sonuçlar da, okulöncesi dönem boyunca eğitsel olarak ocuk bakımı konusunda desteklenen annelerin çocuklarının bilişsel ve akademik becerilere ilişkin kazanımlarının olduğunu ve eğitim sona erdikten 10 yıl sonra bile, okulöncesi

dönemde eğitim alan çocukların kontrol grubunda yer alan çocuklara göre, özel eğitime yerleşme, sınıf geçme ve akademik başarıya ilişkin standart ölçümlerde anlamlı derecede farklılıkları olduğunu göstermiştir (Ramey, Campbell, Burchinal, Skinner, Gardner & Ramey, 2000).

Dünya Sağlık Örgütü'nün Gelişimsel Bakım programı kapsamında, Çin'de, kırsal kesimde yaşayan ve düşük sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak risk altında bulunan çocukların anneleri ile çocukların oyun davranışları ve çocukla iletişim kurma stratejileri üzerine çalışılmıştır. 2 yaşından küçük çocuğa sahip olan ailelerin katıldıkları programda, çocuklar Gesell'in Gelişim Listesi kullanılarak görüşmelerden önce ve görüşmeler başladıktan 6 hafta sonra değerlendirilmiştir. Uygulama ve kontrol gruplarının yer aldığı araştırmada, başlangıç değerlendirmesinde her iki grup da ulusal gelişim normlarının altında olmakla birlikte, daha sonraki değerlendirmeler, programa katılan ailelerin çocuklarının bilişsel, sosyal ve dil gelişimi açısından kontrol grubunda yer alan çocuklara göre daha yüksek puan aldıklarını göstermiştir. Ayrıca, çocuğa bakım veren kişi tarafından zengin bir etkileşim ve tutarlı bir yaklaşım sağlanmasının çocuk yetiştirme açısından gelişim alanlarından alınan yüksek puanlarla korelasyon gösterdiği belirtilmiştir (Jin, Sun, Jiang, Ma, Morgan & Shen, 2007). Yapılan araştırma örnekleme de yer alan çocukların, beyin gelişimi açısından kritik öneme sahip olan yaşamın ilk yıllarında erken müdahale programı ile karşılaşmasının önemine dikkat çekerek, alanyazında yer alan diğer araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Erken Dönem Geçiş ve Özel Eğitim Gereksinimleri Projesi (Early Years Transition and Special Educational Needs-EYTSEN) de sosyo-ekonomik açıdan risk altında bulunan çocukların özel eğitim gereksinimlerine ilişkin risk faktörleri üzerinde okulöncesi eğitimin etkilerine dikkat çekerek merkeze dayalı erken müdahale yaklaşımını ele almıştır. Okulöncesi eğitimin ebeveyn ve çocuğa yönelik katkılarının incelendiği projede, çocukların bilişsel, sosyal ve davranışsal gelişimleri değerlendirilmiştir. Okulöncesi eğitimin başlangıcında ulusal normlara göre bilişsel açıdan yetersizlik gösteren çocuklar örneklemin 1/3'ünü oluştururken, okulöncesi eğitime başladıktan sonra bu oran 1/5'e düşmüştür. Ayrıca, okulöncesi eğitimden yararlanma süresi uzadıkça ve eğitime başlama yaşı küçüldükçe gelişim üzerindeki olumlu etkilerin arttığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, çocukların içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullar ile bilişsel gelişim arasındaki ilişki, sosyal-davranışsal gelişim arasındaki ilişkiden daha güçlü bulunmuş, anadilinde okulöncesi eğitim almayan çocukların anadilinde eğitim alan çocuklara göre bilişsel açıdan daha çok risk altında olduğu belirtilmiştir (Taggart, Sammons, Smees, Sylva, Melhuish, Siraj-Blatchford, Elliot & Lunt, 2006).

Portage Projesi, 1967 yılında Wisconsin'de özel eğitim ihtiyacı olan çocukların anne-babalarına; ev ortamında çocuklarına eğitim verebilmelerine yardımcı olmak amacıyla tasarlanmıştır. Programın temel özelliği ev ortamında eğitim uygulamasıdır. Haftalık ziyaretlerde eve gelen uzmanlar, anne-babalarla gelişimsel geriliği olan çocuklarına ne tür beceriler

kazandırabileceklerini belirlemek ve bu becerileri öğretim stratejilerini kararlaştırmaktadırlar. Bu öğretim stratejileri, anne-babalara yazılı olarak verildiği gibi, uzman tarafından da anne-babaya uygulamalı olarak gösterilmektedir. Ev eğitim uygulaması, çocuk okula başlayana kadar devam etmektedir. Yapılan uygulamalar değerlendirildiğinde, Portage Projesi ile özel gereksinimi olan okul öncesi dönemdeki çocukların gelişimlerinin anne-babaları tarafından artırılabilirdiği sonucuna ulaşılmıştır. İngiltere’de son 20 yılda, özel gereksinimi olan küçük yaştaki çocuğa sahip aileler için destek sağlanması anlamında Portage Projesi, en iyi bilinen ve en geniş biçimde saygı duyulan bir yaklaşım olmuştur (Cameron ve White, 1996).

Türkiye’de Uygulanan Erken Müdahale Programları

Ülkemizde de erken müdahale çalışmalarının gerekliliğini ve bu programlar aracılığıyla elde edilen kazanımların önemini vurgulayarak, Anne-Çocuk Eğitim Vakfı desteğiyle yürütölen çeşitli projeler geliştirilmiştir. “Anne-Çocuk Eğitim Programı” annelere verilen destek aracılığıyla sosyo-ekonomik yetersizliklerin çocukların gelişimleri ve okul başarıları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı hedefleyen en önemli programlardan biridir. Program aracılığıyla anneler, çocuklarının büyüme, öğrenme ve gelişimlerine yardım edebilmişlerdir. Uygulanan program, çocuğa en üst gelişim düzeyine ulaşmasına olanak tanıyan uyarıcı bir ev ortamı yaratarak, temel amacını gerçekleştirmiştir. Ayrıca, örgün eğitime başlamadan önce programa katılan ve katılmayan çocuklardan elde edilen veriler

arasında okula hazır olma ve zihinsel işleyiş açısından da farklılıklar görölmüştür. Uygulanan program, çocukların bilişsel kapasitelerini ve sosyal yeterliliklerini arttırarak onları okula hazırlamıştır (Bekman, 1998).

1967 yılında Wisconsin’de özel eğitim gereksinimi olan çocuklar ve anne-babalarına eğitim vermek amacıyla tasarlanan Portage Projesi, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü öncülüğünde Türkçe’ye kazandırılmıştır. Portage Projesi halen sosyal ve biyolojik risk altında olan, gelişimsel olarak 0-6 yaş aralığında bulunan çocukların takibi ve bu çocukların ailelerine yönelik ev eğitim programlarının hazırlanması amacıyla yoğun olarak kullanılmaktadır (Güven ve ark., 2000).

Küçük Adımlar Erken müdahale Projesi (KAEEP), gelişimsel geriliğe sahip ya da gelişimleri herhangi bir nedenle risk altında olan çocuklara ve ailelerine yönelik hizmet vermeyi hedefleyen; çocukların gelişimlerini desteklemek, gelişimi etkileyen risk faktörlerinin etkisini en aza indirmek, anne-babayı çocuğun gelişimini destekleyecek beceri ve bilgilerle donatmak üzere uygulanan ve 1996 yılından beri uygulamaya devam edilen bir projedir. Proje’nin Türkiye’de kullanımına ilişkin hakları, Zihinsel Engellilere Destek Derneği tarafından Macquaire Üniversitesi’nden alınmıştır (Kobal, 2001). KAEEP, 1996-1997 döneminde Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Faköltesi Özel Eğitim Bölümü ve 1997-1998 döneminde Anadolu Üniversitesi Eğitim Faköltesi Özel Eğitim Bölümü tarafından uygulanmış ve projenin, gelişimsel geriliği olan çocukların gelişimlerinde, bu çocukların anne-babalarının gereksinimlerinin

karşılanmasında etkili bir program olduğu görülmüştür (Kırcaali, 2000; Suçuoğlu ve ark., 2001).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, tek veya çok dilli çevrelerden gelen çocukların bilişsel, dil, sosyal, duygusal ve fiziksel becerilerini geliştirip okula hazır olmalarını sağlamayı amaçlayan bir erken müdahale programı geliştirilmiştir. Programda, elverişsiz sosyo-ekonomik şartlarda yaşadıkları için erken çocukluk eğitimi hizmetlerinden faydalanamayan 5-6 yaşındaki çocuklar hedeflenmiştir. Program, yaratıcılığı, kişisel ifadeyi ve etkin/katılımcı öğretimi vurgulamış ve bedensel, bilişsel, dilsel ve sosyal-duygusal gelişim modüllerini içermiştir. Okulöncesi Eğitim Programı'na katılan çocukların öğrenme sürecini desteklemeyi amaçlayan programda beslenme, koruyucu sağlık, anne ve çocuk sağlığı, çocuğun okula hazırlanması ve olumlu disiplin yöntemleri de ele alınmıştır. Programlara 360 çocuk ve 320 anne katılmıştır. Programın kısa dönemli etkileri, Okulöncesi Eğitimi Programı'nın çocukların bilişsel ve dil becerileri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Eğitim programı sözel ve sayısal becerilerin gelişimine de katkıda bulunmuştur (Bekman, Aksu- Koç, Erguvanlı –Taylan, 2004).

Ülkemizde yapılan boylamsal bir araştırmada da, erken çocukluk eğitiminin erişkinlikte süren etkileri araştırılmıştır. Araştırmada, 1982–1986 yılları arasında Erken Destek Projesi'ne (EDP) katılan gelir ve eğitim düzeyi düşük kesimlerdeki çocuklar 20'li yaşlarının ortalarına kadar takip edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, erken çocukluk eğitimi alan çocuklar, eğitim almamış gruptakilerden neredeyse 1,5 yıl daha uzun süre okula devam etmiş, eğitim

alanların yüzde 44,1'i üniversiteye devam etmiş, zeka göstergesi olarak kabul edilen kelime bilgisi testinde daha iyi performans göstermiş, mesleki statüsü daha yüksek işlerde çalışmış, aylık hane giderleri daha yüksek olmuş, daha büyük bir bölümü bilgisayar ve kredi kartı sahibi olmuştur (<http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp>, 2007). Bu sonuçlar, erken müdahale programlarının gelecekteki yaşam kalitesine yönelik belirleyiciliğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarıda yer alan araştırmalardan elde edilen sonuçlar, ülkemizde sunulan erken müdahale hizmetlerinin içeriğini göstermekle birlikte, gelecekte uygulanacak erken müdahale hizmetlerinin hedeflerini belirlemek açısından da önem taşımaktadır.

SONUÇ

Alanyazında, erken müdahale yaklaşımlarının etkilerini inceleyen araştırmalar, çocuk merkezli ve/veya ebeveyn merkezli eğitim programlarından yararlanan, çevresel olarak risk altında olan ve düşük sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan çocukların özellikle bilişsel gelişim alanında kısa ve uzun dönemde önemli kazanımları olduğunu göstermektedir. Yaşamın erken dönemlerinde gelişimleri uygun şekilde desteklenen çocuklar, gelecekte toplumsal yaşama daha çok katılmakta, erken dönemde yapılan eğitimler, olumsuz çevre koşullarının olası etkilerini azaltabilmektedir. Ancak bilindiği gibi, erken müdahale programlarının işlevliliği, sunulan hizmetlerin niteliği ile yakından ilişkilidir. Bir başka deyişle, hizmet verilen grupların gereksinimlerini karşılayabilecek şekilde yapılandırılmış olan erken müdahale programları

önemli kazanımlar elde edilmesine olanak tanımakta ve bu kazanımların kalıcılığı sağlanabilmektedir. Gereksinimlerin doğru olarak belirlenmesi, erken müdahale programlarının içeriğine yön vererek işlerliğine katkı sağlayacaktır.

Risk altındaki ailelere ve çocuklarına yönelik erken müdahalenin mümkün olan en erken dönemde başlayabilmesi için *erken dönemde belirlenmeleri* gerekmektedir. Kuramsal ve uygulamalı çalışmalar, erken müdahaleye başlama zamanı ile elde edilen kazanımlar arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir (Taggart ve ark., 2006). Çevresel olarak risk altında olan gruplara bu bakış açısıyla yaklaşmak, erken müdahalenin önleyicilik ilkesi ile de örtüşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, eğitimin mümkün olan en erken dönemde gerçekleşebilmesi için kapsamlı bir saha taramasının gerekliliğinden söz edilebilir. Erken müdahale hizmetlerine gereksinim duyan grupların belirlenmesi, uygulanabilecek erken müdahale hizmetlerinin amaçlarına yön verebilecektir. Dolayısıyla, ülke çapında sosyo-kültürel özellikleri dikkate alarak yapılabilecek bir tarama çalışması ile gelişimi sosyo-ekonomik açıdan risk altında olan ya da çevresel yoksunluklara bağlı olarak gelişimleri engellenmiş olan çocukların ve ailelerin öncelikli gereksinimlerinin belirlenmesi mümkün olabilecektir.

Erken müdahale hizmetleri ile ilgili bir diğer önemli nokta ise, planlanan erken müdahale hizmetlerinin *ulaşılabilir* olmasıdır. Bu bakımdan, ülkemizde çoğunlukla düşük sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan ailelere hizmet sunan Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri ile Aile Sağlığı Merkezleri, hizmete gereksinim duyan grupların

belirlenmesi, erken müdahale programlarının başlatılması ve sürdürülmesi için kapsamlı hizmetler sunarak verilen hizmetlerin yaygınlaştırılmasına yardımcı olabilir. Bu bakımdan, ülkemizin koşulları da göz önünde bulundurulduğunda, sağlık ocakları, Aile Sağlığı Merkezleri ve Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması merkezlerindeki sağlık çalışanlarıyla işbirliği içinde çalışacak ve alanında uzman olan eğitimciler ve sosyal çalışmacıların sosyo-ekonomik açıdan risk altında olan bölgelerdeki erken müdahale hizmetlerinin koordinasyonunda görev almaları, nitelikli hizmetlerin sunulmasına, hizmetlere ulaşılabilmesine ve hizmetlerin yaygınlaştırılmasına olanak tanıyacaktır. Ayrıca, T.C Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı olarak, düşük sosyo-ekonomik çevrelerdeki ailelere yönelik hizmet veren Toplum Merkezlerinin, buldukları bölgelerdeki halka aynı ve nakdi yardım yapmanın ötesinde, erken müdahale programlarını sosyal bir sorumluluk olarak ele alıp, bu programların uygulanması için zemin oluşturması da ülkemizde erken müdahale hizmetlerine gereksinim duyan ailelere ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Erken dönemde, sosyo-ekonomik yetersizliklerin etkileri gibi, yeterli ve uygun uyaran sağlanmasının da gelişim üzerinde yığılımlı bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Gerek gelişim alanları arasındaki karşılıklı ilişki, gerek erken dönemde edinilen kazanımların geleceğe yansımaları, uygulanan eğitim programlarının boyamsal etkilerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla özellikle doğum öncesi dönemden başlayarak anne adaylarının Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri tarafından

bilgilendirilmesi, annelere çocuklarının fiziksel büyümeleri için gerekli olan desteğin sağlanmasının yanı sıra, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerinin de nasıl destekleneceği konusunda bilgi verilmesine olanak tanıyacak, gelişim alanlarının birbiriyle ilişkisinden yararlanılarak gelecekteki kazanımlara da katkıda bulunacaktır. Bu bakımdan ülkemizde, özellikle annelerin çocuklarıyla etkileşimlerini arttırmaya odaklanarak, eve dayalı, ebeveyni merkeze alan ve ebeveynlik becerilerini geliştirmeyi hedefleyen erken müdahale yaklaşımlarının kullanılması daha fazla kazanım elde edilmesini sağlayabilir.

14/6/1973 tarihli ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 62 nci maddesi, 1/7/2005 tarihli ve 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 16 ncı maddesi ve 30/5/1997 tarihli ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine dayanılarak hazırlanan ve 31.05.2006 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği"nde *özel eğitime ihtiyacı olan birey*; çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey şeklinde tanımlanmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006). Bu tanımdan yola çıkıldığında, düşük sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ve sosyo-ekonomik yetersizlikler nedeniyle gelişimleri risk altında bulunan çocuklar da özel eğitim gereksinimi olan grup içinde düşünülebilir. Bu nedenle, erken müdahale hizmetlerinin önleyici yaklaşımından yola çıkılarak, ülkemizdeki özel eğitim gereksinimi olan birey

kavramının düşük sosyo-ekonomik düzeydeki aileler ve çocuklarını da içerecek şekilde genişletilmesi, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki aileler ve çocuklarına yönelik erken müdahale hizmetlerinin yasalarda yer alması için zemin oluşturacak ve gelecekte ortaya çıkabilecek problemlerin önlenmesine olanak tanıyacaktır.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak, ülkemizde farklı yaklaşımları temel alan erken müdahale programlarının etkilerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılması ve boylamsal etkilerinin ortaya konulması büyük önem taşımaktadır. Uygulanan programların boylamsal etkilerinin belirlenmesi, kullanılan yaklaşımların uzun dönemdeki sonuçlarını ortaya koymakla birlikte, başlangıçta pahalı olduğu düşünülen hizmetlerin, gelecekte yetersizliğe sahip olma olasılığı bulunan ve çevresel olarak risk altındaki gruplara yönelik önleyici özellik taşıyan erken müdahale hizmetlerinin sağlanması ile uzun vadede, maliyetin azaltılmasına olanak tanıyacağını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla gerek ülkemizde, gerek gelişmekte olan diğer ülkelerde erken müdahale programlarının boylamsal etkilerinin belirlenmesi alana önemli katkılar sağlayacağı gibi, risk altındaki nüfusa yönelik olarak geliştirilen sosyal politikalara da yön verebilecektir.

KAYNAKÇA

- Bagby, J.H., Rudd, L. C., & Woods, M. (2005). The effects of socioeconomic diversity on the language, cognitive and social-emotional development of children from low-income backgrounds. *Early Child Development and Care*, 175 (5), 395-405.
- Bekman, S. (1998). Eşit fırsat: Anne çocuk eğitim programı'nın değerlendirilmesi. <http://www.acev.org/arama/aramalar.asp>.

- Bekman, S., Aksu- Koç, A., & Erguvanlı –Taylan, E. (2004). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir erken müdahale modeli: "Yaz anaokulu" pilot uygulaması. Boğaziçi Üniversitesi ve Anne-Çocuk Eğitim Vakfı işbirliği-<http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp>.
- Blackman, J.A. (2002). Early intervention: A global perspective. *Infants and Young Children*, 15(2),11–19.
- Cameron S., White M. (1996). *The portage early intervention model: making the difference for families across the world*. In *Conference Proceedings 1996*, National and International Portage Association.
- Ekonomik ve toplumsal kalkınma için erken çocukluk eğitimi: Önemi, yararları ve yaygınlaştırma önerileri (2007). Anne-Çocuk Eğitim Vakfı-<http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp>
- Fontaine, N. S., Torre, D.L., & Grafwallner, R. (2006). Effects of quality early care on school readiness skills of children at risk. *Early Child Development and Care*,176(1), 99–109.
- Fontaine, N. S., Torre, D.L., Grafwallner, R., & Underhill, B. (2006). Increasing quality in early care and learning environments. *Early Child Development and Care*, 176(2), 157-169.
- Güven, N., Bal, S., Metin, N., Atay, M. (2000). Usage of the portage in Turkey and extending its usage throughout Turkey. VIII. Uluslararası Portage Konferansı'nda Sunulan Bildiri. 6-8 Ekim 2000. Alabama-Birmingham, U.S.A.
- Jin, X., Sun, Y., Jiang, F., Ma, J., Morgan, C., Shen, X. (2007). Care for development intervention in rural China: A prospective follow-up study. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 28(3), 213–218.
- Kırcaali, G. (2000). *Küçük adımlar gelişimsel geriliği olan çocuklara yönelik erken müdahale programı'nın aile görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları-69, Eskişehir.
- Kobal, G. (2001). Küçük adımlar erken müdahale projesi, küçük adımlar erken müdahale programı (Sucuoğlu, B., Küçüker, S., Kobal, G., Özenmiş, P., Kaygusuz Y., Bakkaloğlu, H.)'nda, Zihinsel Engellilere Destek Derneği, Cümle Yayınları, İstanbul, s. 1-17.
- Locke, A., Ginsborg, J., Peers, I.(2002). Development and disadvantages: Implications for the early years and beyond. *International Journals of Language and Communication Disorders*, 37, 3–15.
- Lunenburg, F.E. (2000). Early childhood programs can make a difference in academic, economic and social arenas. *Education*, 120(3), 519–528.
- Mcallister, C. L., & Thomas, T. (2007). Infant mental health and family support: Contributions of early head start to an integrated model for community-based early childhood programs. *Infant Mental Health Journal*, 28(2), 192–215.
- McBride, J.A. (May, 1989). *Public school performance of disadvantages children with extensive preschool experience: A study of Millwaukee Project children through high school*. Doctoral Dissertation, University of Wisconsin, Millwaukee.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006). http://orgm.meb.gov.tr/Mevzuat/ozel_yon_SON/ozelegitimyonnetmelikSON.htm.
- Ou, S. R., & Reynolds, A.J.(2006). Early childhood intervention and educational attainment: Age 22 findings from the Chicago longitudinal study. *Journal of Education For Students Placed At Risk*, 11(2), 175–198.
- Ramey, C.T., Campbell, F. A., Burchinal, M., Skinner, M. L., Gardner, D. M., & Ramey, L.S. (2000). Persistent effects of early childhood education on high-risk children and their mothers. *Applied Developmental Science*, 4, 2–14.
- Rolnick, A. J., & Grunewald, R. (2007). Early intervention on a large scale. *Education Week*, 26(17), 13.
- Ruffolo M.C., Evans, M.E., & Lukens, E.P. (2003). Primary prevention programs for children in the social service system. *Journal of Primary Prevention*, 23(4), 425.
- Ryan, C.S., McCall, R.B., Robinson, D.R., Groark, C.A., Mulvey, R., & Plemons, B.W. (2002). Benefits of the comprehensive child development program as a function of AFDC receipt and ses. *Child Development*, 73 (1), 315–328.
- Séguin, L., Xu, Q., Potvin, L., Zunzunegui, M.V., & Frohlich, K.L (2003). Effects of low income on infant health. *JAMC*, 168 (12), 1533–1538.
- Sucuoğlu, B., Özenmiş, P., Bakkaloğlu, H., Kaygusuz Y. (2001). Küçük adımlar erken müdahale programının gelişim geriliği olan çocukların gelişimleri üzerindeki etkisinin incelenmesi, Küçük Adımlar Erken müdahale Programı (Sucuoğlu, B., Küçüker, S., Kobal, G., Özenmiş, P., Kaygusuz Y., Bakkaloğlu, H.)'nda, Cümle Yayınları, İstanbul, s. 19-31.
- Taggart, B., Sammons, P., Smees, R., Sylva, K., Melhuish, E., Siraj-Blatchford, I., Eliot, K., & Lunt, I.(2006). Early identification of special educational needs and the definition of 'at risk': The

early years transition and special educational needs (EYTSEN) project. *British Journal of Special Education*, 33(1), 40-45.

Wallace, M.B. (2001). *Differential academic achievement related to preschool and expectancy for African-American males: Extended analyses of the High Scope Perry preschool program*. Doctor of Philosophy, School of Education, Department of Human Development and Psychoeducational Studies, Howard University, Washington.

Widerstrom, A.H., Mowder, B.A., & Sandal, S.R. (1997). *Infant development and risk. An introduction*. Paul Brookes Pub: USA.